

นิพนธ์ต้นฉบับ

Original article

ถอดบทเรียนการใช้ฟ้าทะลายโจรในสถานการณ์โควิด-19 ของภาคประชาชนในช่วงปี 2563-2564

ยงศักดิ์ ตันติปิฎก Ph.D.*

ผกากรอง ขวัญข้าว ปร.ด.**

วรรณนิษา เตียรทวิ ภ.บ.***

จันทิมา สุวรรณ พท.ป.**

* นักวิชาการอิสระ

** โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี

*** สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา

ติดต่อผู้เขียน: ยงศักดิ์ ตันติปิฎก Email: yskidok@gmail.com

วันรับ:	30 ต.ค. 2566
วันแก้ไข:	16 ก.พ. 2567
วันตอบรับ:	26 มี.ค. 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนการใช้ “ฟ้าทะลายโจร” ของภาคประชาชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ตั้งแต่เริ่มมีการระบาดจนถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2564 โดยเลือกศึกษาครอบครัวชุมชน กลุ่มอาสาสมัครและองค์กรสาธารณะประโยชน์ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรและช่วยเหลือผู้ป่วยจำนวน 5 กรณีศึกษา รวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์กรณีศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อตอบคำถามการวิจัย ผลการศึกษา พบการดูแลรักษาตนเองโดยใช้ฟ้าทะลายโจรของภาคประชาชน ใน 3 ลักษณะ คือ การดูแลรักษาตนเองในครอบครัว ชุมชน และกลุ่มอาสาสมัคร โดยมีการรณรงค์และสนับสนุนจากองค์กรสาธารณะประโยชน์ ทำให้เกิดการใช้สมุนไพรที่กว้างขวางมากขึ้นและขยายความช่วยเหลือไปยังชุมชนอื่นๆ มีการบันทึกข้อมูล ติดตามและประเมินผลการใช้ยาสมุนไพรในผู้ป่วยที่แตกต่างกัน แต่สามารถสรุปบทเรียนที่สมควรได้รับการทบทวนและนำไปใช้ในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น ได้แก่ การให้ความสำคัญกับการให้ผู้ป่วยได้รับยาโดยเร็วที่สุด การใช้สมุนไพรชนิดอื่นและวิธีการรักษาอื่นเพื่อบรรเทาอาการให้หายไวที่สุด และลดผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้สมุนไพรชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไป การใช้ในกลุ่มผู้ที่มีความเสี่ยงจากการสัมผัสกับผู้ป่วยโรคโควิด-19 ทำให้รอดพ้นจากการติดเชื้อได้ และมีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการใช้ยาจากสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชนในสถานการณ์ฉุกเฉิน

คำสำคัญ: ฟ้าทะลายโจร; โควิด-19; การใช้ยารักษาตนเอง

บทนำ

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ซึ่งมีสาเหตุมาจากการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (SARS-CoV-2) ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในประเทศ-

ไทยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 ทำให้เกิดข้อจำกัดของทรัพยากรในระบบสุขภาพ โดยเฉพาะยาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาผู้ป่วยและควบคุมการระบาดของโรค ในขณะที่ยังไม่มียาที่ได้รับการรับรองว่าสามารถ

ด้านเชื้อไวรัสชนิดใหม่นี้ได้ผล ยาจากสมุนไพรได้รับการหยิบยกขึ้นมาเป็นความหวังของสังคมไทย เนื่องจากการใช้สมุนไพรในประเทศไทยมีประวัติความเป็นมายาวนานเป็นที่พึ่งของประชาชนก่อนที่จะมีบริการทางการแพทย์ของรัฐและการใช้ยาแผนปัจจุบัน โดยมีการใช้ทั้งการรักษาโรคเบื้องต้นและโรคที่มีความรุนแรง มีบันทึกตำรับยาจากสมุนไพรในท้องถิ่นทุกภูมิภาคของประเทศและเคยมีการใช้ในราชสำนักมาเป็นเวลานาน

“ฟ้าทะลายโจร” เป็นสมุนไพรที่ได้รับการกล่าวถึงเป็นอันดับแรกและมากที่สุดว่าอาจนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยงานวิจัยในระยะแรกของการระบาดได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของสมุนไพรชนิดนี้ในการต้านเชื้อชนิดนี้ จากการที่พบรายงานการศึกษาจาก 5 ประเทศ ได้แก่ อินเดีย ไทย อินโดนีเซีย ไต้หวัน และซาอุดีอาระเบีย ซึ่งทำการศึกษาเบื้องต้นด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์และทดลองพบว่ามีสารแอนโดรกราโฟไลด์ (andrographolide) ในฟ้าทะลายโจร มีฤทธิ์ต้านเชื้อไวรัสชนิดนี้ผ่านการออกฤทธิ์หลายกลไก⁽¹⁾ ส่วนการศึกษาในประเทศไทย กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ รายงานผลการทดสอบฤทธิ์ของสารสกัดฟ้าทะลายโจร และสารแอนโดรกราโฟไลด์ ต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในหลอดทดลอง เมื่อ 25 มีนาคม พ.ศ. 2563 พบว่ามีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อไวรัส (viral inactivation test) และฤทธิ์ต้านการเพิ่มจำนวนของเชื้อไวรัส (antiviral test) แต่ไม่มีฤทธิ์ในการป้องกันการติดเชื้อไวรัส⁽²⁾ ในภายหลังยาฟ้าทะลายโจรได้รับการศึกษากว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาทางคลินิกในโรงพยาบาลและโรงพยาบาลสนามบางแห่ง ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2564 ยาฟ้าทะลายโจรได้รับการคัดเลือกเข้าสู่บัญชียาหลักแห่งชาติด้านสมุนไพร ให้ใช้ในผู้ป่วยโรคโควิด-19 ที่มีอาการน้อย เพื่อลดการเกิดโรครุนแรง⁽³⁾ แนวเวชปฏิบัติ การวินิจฉัย ดูแลรักษาและป้องกันการติดเชื้อในโรงพยาบาล กรณีโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ฉบับปรับปรุง วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2564 ได้กำหนดให้สามารถใช้ยาฟ้าทะลายโจรในผู้ป่วย

ที่มีอาการน้อย (ไม่มีปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคโควิด-19 ที่รุนแรง และไม่มีข้อห้ามต่อการใช้ยาฟ้าทะลายโจร)⁽⁴⁾ ต่อมาแนวทางเวชปฏิบัติ ฉบับปรับปรุง วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2564 ได้เปลี่ยนแปลงแนวทางการใช้ เป็น “ให้พิจารณาให้ยาฟ้าทะลายโจรในกลุ่มที่ไม่มีอาการขึ้นกับดุลยพินิจของแพทย์ และไม่ให้ยาฟ้าทะลายโจร และยาต้านไวรัสร่วมกันเพราะอาจมีผลข้างเคียงจากยา”⁽⁵⁾

เนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ทำให้มีผู้ติดเชื้อจำนวนมากเกินกว่าที่ระบบบริการสุขภาพจะรองรับได้ ประชาชนจึงต้องชวนช่วยหายาฟ้าทะลายโจรมาใช้ดูแลรักษาตนเอง จนเกิดการขาดแคลนยาในบางช่วงเวลา สถานการณ์ดังกล่าวยังทำให้เกิดกลุ่มอาสาสมัครที่ต้องการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อขึ้นหลากหลายกลุ่ม โดยใช้สมุนไพรเพื่อดูแลรักษาตนเองอย่างกว้างขวางและหลากหลาย และมีฟ้าทะลายโจรเป็นสมุนไพรหลักที่ภาคประชาชนใช้ในการช่วยเหลือกันเอง ประสบการณ์การช่วยเหลือกันเองของภาคประชาชนโดยมียาสมุนไพรเป็นเครื่องมือสำคัญ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่สมควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจว่าปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นได้อย่างไร มีลักษณะอย่างไร มีบทเรียนที่น่าสนใจอะไรบ้าง และสามารถสังเคราะห์ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการใช้สมุนไพรของภาคประชาชนในสถานการณ์ฉุกเฉินให้เกิดประสิทธิผลและการใช้ที่เหมาะสมอะไรได้บ้าง

วิธีการศึกษา

รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อถอดบทเรียนกรณีศึกษาที่เป็นครอบครัว ชุมชน กลุ่มอาสาสมัครผู้ดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยโควิด-19 และองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานเกี่ยวกับสมุนไพรและมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือและแนะนำการใช้สมุนไพร ตั้งแต่เริ่มมีการระบาดของโรคในประเทศ จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2564 จำนวน 5 กรณีศึกษา โดยเลือกกรณีศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จากรายงานข่าวและกิจกรรมทางสื่อสารมวลชนและสื่อ-

ออนไลน์ และการแนะนำบอกต่อ (snowball sampling) โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบและสอบถามผู้เกี่ยวข้องแล้ว เบื้องต้นพบว่า เป็นกรณีที่มีบทบาทเข้มแข็ง และยินดีร่วม แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานเพื่อพัฒนาการใช้ สมุนไพรในสถานการณ์โรคระบาดที่อาจเกิดขึ้นได้อีกใน อนาคต การศึกษานี้ดำเนินการระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2564 ถึงกุมภาพันธ์ 2565

วิธีรวบรวมข้อมูล ใช้การสนทนากลุ่มหรือการ สัมภาษณ์เชิงลึก โดยตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากข้อมูลที่เผยแพร่ทางสื่อต่างๆ (data source triangulation) ในบาง กรณีศึกษา และการสอบถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำในกรณีที่สงสัย หรือไม่แน่ใจ

ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้รับผิดชอบจากครอบครัว ชุมชน กลุ่มอาสาสมัครและองค์กร 5 กรณีๆ ละ 1 คน ได้แก่ (1) ครอบครัวที่มีการดูแลผู้ป่วยกันเอง (2) องค์กร สาธารณะประโยชน์ที่ทำงานเกี่ยวกับสมุนไพร (3) ศูนย์ พักคอยในชุมชน (4) กลุ่มอาสาสมัครเครือข่ายช่างตัดผม และ (5) กลุ่มอาสาสมัครในสถาบันการศึกษา

เครื่องมือในการวิจัย ใช้แนวคำถามการสนทนากลุ่ม/ สัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งส่งให้ผู้ให้ข้อมูลหลักก่อนการสนทนา กลุ่มหรือการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1) เหตุการณ์และกิจกรรมการใช้ยาฟ้าทะลายโจรและ สมุนไพรอื่นๆ ในช่วงที่มีการระบาดของโรค เพื่อให้ได้ ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์สถานการณ์ของการใช้ยา ฟ้าทะลายโจรและสมุนไพรอื่นๆ ในภาคประชาชน

2) ความคิด ความเชื่อและการรับรู้ของผู้ใช้ยา ฟ้าทะลายโจร เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ภูมิ- หลังและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฟ้าทะลายโจรของ ผู้ใช้ยาฟ้าทะลายโจร

3) การเข้าถึงความรู้และสมุนไพรที่มีคุณภาพ เพื่อให้ ได้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ประเด็นการเข้าถึงความรู้ และสมุนไพรที่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการ ควบคุมการระบาด

4) ปัญหาและอุปสรรค การแก้ไขและผลที่เกิดขึ้น เพื่อใช้สังเคราะห์บทเรียนและข้อเสนอแนะที่เป็น

ประโยชน์ในการรับมือกับกรณีการระบาดของโรค- อุบัติใหม่ในอนาคต

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์กรณีศึกษา (case study analysis) และวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ที่ได้จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดย แยกแยะแจกแจงตามประเด็นเพื่อตอบคำถามการวิจัย และสังเคราะห์ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการใช้สมุนไพร ของภาคประชาชนในสถานการณ์ฉุกเฉิน

จริยธรรมการวิจัย

การศึกษานี้ได้รับการอนุมัติให้ทำการวิจัยในมนุษย์ จากโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร เลขที่ IRB-BHU- BEJHR-180

ผลการศึกษา

1. การดูแลรักษาตนเองโดยใช้ฟ้าทะลายโจรของ ภาคประชาชน

ความตื่นตัวในการใช้ยาสมุนไพรของภาคประชาชน เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มมีการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในปี พ.ศ. 2563 ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการประกาศ มาตรการป้องกันโรคของทางราชการที่ขอความร่วมมือ จากประชาชน ได้แก่ การสวมหน้ากาก หมั่นล้างมือ และ รักษาระยะห่างทางสังคม มีการนำเสนอว่าฟ้าทะลายโจร น่าจะเป็นประโยชน์ในการใช้เพื่อป้องกันและยับยั้งการ- ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งส่งผลให้ประชาชนมี ความต้องการใช้ฟ้าทะลายโจรมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงที่ วิกฤตมากคือ ระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง กันยายน 2564

การศึกษานี้ พบการดูแลรักษาตนเองโดยใช้ฟ้า- ทะลายโจรของภาคประชาชนใน 3 ลักษณะ ดังนี้

1.1 การดูแลรักษาตนเองในครอบครัว

กรณีศึกษาการดูแลรักษาตนเองในครอบครัว เป็น กรณีครอบครัวของอดีตผู้ปฏิบัติงานในองค์กรสาธารณะ ประโยชน์ที่ทำงานเกี่ยวกับสมุนไพร ซึ่งเกิดขึ้นในเดือน กรกฎาคม 2564 เริ่มจากมีสมาชิกในครอบครัวมีอาการ ไข้ ไม่สามารถเข้าถึงการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลได้ จึง ต้องตรวจ ATK ด้วยตนเอง เมื่อพบว่าติดเชื้อ ได้จัดพื้นที่

เฉพาะสำหรับเป็นที่พักรักษาผู้ป่วย และตกลงร่วมกันให้ทุกคนในครอบครัวกินยาฟ้าทะลายโจรและยาอื่น ๆ เสริมในระหว่างการรักษามีการตรวจวัดอุณหภูมิและออกซิเจนปลายนิ้ว ก่อนและหลังอาหาร ต่อมามีคนในครอบครัวทยอยป่วยเพิ่มขึ้นอีก 3 คน ซึ่งก็ได้รับการรักษาแบบเดียวกันรวมทั้งสิ้น 6 คน ผลการรักษา อาการไข้หายไปหลังการรักษา 3 วัน ต่อมา มีการนำเสนอเรื่องราวการดูแลรักษาตนเองของครอบครัวนี้ทางรายการโทรทัศน์ ทำให้มีผู้สนใจติดต่อเพื่อขอคำปรึกษาการดูแลผู้ป่วยเองที่บ้าน 20 ครอบครัว มีการส่งยาฟ้าทะลายโจรไปให้ครอบครัวเหล่านี้ และติดตามผลการรักษาซึ่งพบว่า ผลการรักษาเป็นที่น่าพอใจในมุมมองของตนเองและไม่มีผลข้างเคียงใด ๆ เกิดขึ้นจากการใช้ยา

1.2 การดูแลรักษาตนเองในชุมชน

กรณีศึกษาการดูแลตนเองในชุมชน เป็นกรณีของศูนย์พักคอยเพื่อรองรับผู้ติดเชื้อในพื้นที่ชุมชนแออัดแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งจัดตั้งโดยกระทรวงสาธารณสุขและกรุงเทพมหานคร เพื่อแยกผู้ติดเชื้อและให้การดูแลเบื้องต้น รอคอยส่งต่อไปรักษาที่โรงพยาบาลสนาม หรือโรงพยาบาลในกรณีที่มีอาการรุนแรง มีผู้ป่วยและผู้ที่เป็นกลุ่มเสี่ยงมากกว่า 4,700 คนที่ผ่านเข้ามาในศูนย์พักคอยแห่งนี้ แต่เนื่องจากโรงพยาบาลสนามและโรงพยาบาลที่รับการส่งต่อไม่สามารถรับการส่งต่อผู้ป่วยได้จริง ทำให้ศูนย์พักคอยแห่งนี้ต้องปรับการทำงานเป็นศูนย์ช่วยเหลือให้การบำบัดรักษาผู้ป่วยไปด้วย โดยมีองค์กรภาคประชาสังคมเข้ามาสนับสนุนการคัดกรอง การเฝ้าระวัง การจัดหาเครื่องมือ อุปกรณ์ และอาหาร รวมทั้งมีอาสาสมัครสาธารณสุขทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในการให้ความรู้ และการดูแลเบื้องต้นในชุมชน

ศูนย์พักคอยแห่งนี้ได้รับบริจาคยาเข้ามาจำนวนมากและหลากหลาย แต่ผู้รับผิดชอบศูนย์ฯ ยังไม่ให้ใช้ยาเพราะยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นประโยชน์กับผู้ป่วยจริงหรือไม่ ในระหว่างที่รอยาจากกระทรวงสาธารณสุข ผู้รับผิดชอบศูนย์ฯ ได้หาข้อมูลเกี่ยวกับยาฟ้าทะลายโจรทางอินเทอร์เน็ต และตัดสินใจแนะนำให้ผู้ป่วยในศูนย์ฯ ที่สมัครใจใช้

ยาฟ้าทะลายโจร ซึ่งผู้รับผิดชอบศูนย์ฯ ให้ข้อมูลว่าผู้ป่วยที่เลือกใช้ยาฟ้าทะลายโจรมีทั้งที่มีอาการและไม่มีอาการ ส่วนใหญ่อาการดีขึ้นหลังใช้ยาไปแล้ว 3 วัน

1.3 การดูแลรักษาโดยกลุ่มอาสาสมัคร

กรณีศึกษาอาสาสมัครมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอาสาสมัครเครือข่ายช่างตัดผม เป็นกลุ่มอาสาสมัครที่มีผู้ประสานงานกลุ่มทำงานอยู่ในหน่วยงานการกุศลที่ทำกิจกรรมร่วมกับช่างตัดผม ซึ่งในเครือข่ายมีช่างตัดผมประมาณหนึ่งแสนคน ในเดือนกรกฎาคม 2564 พบว่ามีช่างตัดผมติดเชื้อจำนวนหนึ่ง จึงจัดทำโครงการช่วยเหลือกันเอง มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารภายในเครือข่าย มีการระดมทุนจากองค์กรเอกชนที่ทำงานเพื่อสังคม และสมาชิกเครือข่ายช่วยกันจัดหาสมุนไพร ตลอดจนชุดอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการดูแลรักษาตัวเองในช่วงกักตัว 14 วัน มีสมาชิกที่ได้รับการช่วยเหลือทั้งหมดในเดือนดังกล่าว 40 ครอบครัว ยาสมุนไพรที่ใช้เป็นหลักคือ ยาฟ้าทะลายโจร ซึ่งต้องหาจากหลายแหล่ง และยังได้ยาลูกกลอนผสมฟ้าทะลายโจรจากวัดแห่งหนึ่ง ส่วนความรู้ในการใช้สมุนไพรได้จากการสอบถามจากกระทรวงสาธารณสุข กลุ่มนี้มีแพทย์อาสาคอยช่วยเหลือในกรณีผู้ป่วยที่มีอาการหายใจลำบากด้วย ผู้ป่วยที่มีอาการหนักหรือกลุ่มสีแดง มีอยู่ 5 คน ผู้ประสานงานกลุ่มให้ข้อมูลว่าผู้ป่วยทุกคนที่ให้การดูแลหายเป็นปกติได้โดยไม่ต้องใช้ยาแผนปัจจุบัน และไม่จำเป็นต้องส่งต่อเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล

กลุ่มอาสาสมัครในสถาบันการศึกษา มีผู้ประสานงานกลุ่มทำงานอยู่ในสถาบันการศึกษา รับช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและผู้ที่เป็นกลุ่มเสี่ยงโดยประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อเฟซบุ๊กให้ลงทะเบียนผ่าน Google form ในช่วงที่มีการระบาดหนัก มีผู้ลงทะเบียนขอความช่วยเหลือเข้ามาตลอด รวมทั้งสิ้น 548 คน เป็นผู้ติดเชื้อ ร้อยละ 38 เป็นกลุ่มที่เสี่ยงสูง ร้อยละ 45 ที่เหลือเป็นผู้ที่มีอาการแต่ไม่แน่ใจว่าติดเชื้อหรือไม่ ร้อยละ 23 ซึ่งกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่มีโรคเรื้อรัง เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน หอบหืด โรคหัวใจ โรคไต เป็นต้น อาการป่วยที่แจ้งเข้ามา ได้แก่ เจ็บคอ ไอ มี

ใช้ จมูกไม่ได้กลิ่น เหนื่อยเล็กน้อย ท้องเสีย การช่วยเหลือคือการส่งยาสมุนไพรฟ้าทะลายโจรและเอกสารความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรของอภัยภูเบศรไปที่บ้าน การจัดหายาต้องประสานหาบริจาคจากหลายทาง เช่น จากโรงพยาบาลอภัยภูเบศร จากพระ จากชุมชนที่ผลิตสมุนไพรต่าง ๆ ส่วนหนึ่งก็ต้องซื้อ อีกส่วนหนึ่งเพื่อนช่วยระดมมาให้ด้วย คนซื้อมาบริจาคให้ก็มี นอกจากนี้ ยังมีการใช้ฟ้าทะลายโจรกับคนใกล้ตัวหรือคนรู้จัก ได้แก่ นักศึกษาที่ติดเชื้อและกลุ่มเสี่ยงในสถานศึกษา โดยให้ใช้ฟ้าทะลายโจร 5 วัน ร่วมกับยาตามสมุนไพร ยาสมุนไพรบำรุงปอด ผู้ประสานงานกลุ่มให้ข้อมูลว่าไม่มีนักศึกษาติดเชื้อเพิ่มขึ้น นักศึกษาที่ติดเชื้อหายเป็นปกติทุกคน กลุ่มนี้ยังนำยาฟ้าทะลายโจรไปให้คนงานโรงงานเฟอร์นิเจอร์ซึ่งมีผู้ป่วยติดเชื้อจำนวน 4 คนด้วย

2. การรณรงค์และสนับสนุนโดยองค์กรสาธารณะประโยชน์

กรณีศึกษาขององค์กรสาธารณะประโยชน์ เป็นองค์กรเอกชนสาธารณะประโยชน์แห่งหนึ่งที่มีกิจกรรมรณรงค์ส่งเสริมการใช้ฟ้าทะลายโจรเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน มีการแจกเมล็ดพันธุ์ฟ้าทะลายโจรสำหรับปลูกไว้ใช้เป็นยาแก่ประชาชนผู้สนใจไม่ต่ำกว่า 7 หมื่นครอบครัว ซึ่งผู้ที่ได้รับเมล็ดไปปลูกส่วนหนึ่งส่งเมล็ดและใบที่เก็บเกี่ยวได้กลับมาให้เพื่อทำยาและเผยแพร่ต่อให้คนอื่น ๆ ในช่วงการระบาดเดือนเมษายน 2564 องค์กรนี้ยังได้จัดทำโครงการนำร่องคนไทยตื่นรู้ สู้ภัย COVID-19 “กระจายยาฟ้าทะลายโจร ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร 50 เขต” และเมื่อมีการทำ community isolation ตามแหล่งที่มีการติดเชื้อเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เช่น ที่ชุมชนแออัด องค์กรนี้ได้ร่วมมือกับองค์กรในชุมชน สนับสนุนให้ผู้ติดเชื้อในชุมชนกักตัวที่วัดในชุมชนและใช้ยาฟ้าทะลายโจร โดยมีเงินช่วยเหลือส่วนหนึ่งให้ครอบครัวที่ถูกกักตัวด้วย ยาฟ้าทะลายโจรที่ใช้ได้จากการบริจาคทั้งจากมูลนิธิที่ผลิตยาฟ้าทะลายโจร จากบริษัทผู้ผลิตยาที่ส่งเสริมการปลูกสมุนไพร และบุคคลนิรนามที่สั่งซื้อยาแล้วให้บริษัทเอกชนจัดส่งมาให้ ต่อมาได้ขยายความช่วยเหลือไปยังชุมชน

อื่น ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เรือนจำแห่งหนึ่งในภาคใต้ โรงเรียน โรงพยาบาลสนามบางแห่ง รวมทั้งจัดส่งยาไปให้ผู้ป่วยที่ต้องการความช่วยเหลือโดยตรง โดยจะจัดส่งไปให้เร็วที่สุด เช่น ให้รถจักรยานยนต์รับจ้างส่งยาไปที่บ้านของผู้ป่วยทันทีที่ได้รับชื่อที่อยู่ของผู้ป่วยในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล เป็นต้น

3. การใช้สมุนไพรชนิดอื่นและวิธีการรักษาอื่นร่วมด้วย

มีการใช้สมุนไพรชนิดอื่นผสมผสานกับการใช้ยาฟ้าทะลายโจรเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการเสียสมดุลของร่างกาย เพราะยาฟ้าทะลายโจรที่มีคุณสมบัติเป็นยาเย็น อาจมีผลกระทบต่อผู้ป่วยบางรายหากใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน โดยสมุนไพรที่มีการเลือกใช้จากกรณีศึกษาส่วนใหญ่ คือ ขิงและกระชาย ซึ่งเป็นสมุนไพรที่มีคุณสมบัติเป็นยาร้อน เนื่องจากมีการรับรู้ข้อมูลว่าสมุนไพรทั้งสองชนิดอาจมีประโยชน์ในการต้านเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้ โดยมีรูปแบบการใช้เป็นเครื่องดื่มได้แก่ น้ำต้มขิงและน้ำปั่นกระชาย ให้รับประทานคนละช่วงเวลากับการกินยาฟ้าทะลายโจร

กรณีศึกษาการดูแลกันเองในครอบครัว นอกจากการใช้ฟ้าทะลายโจรแล้ว ยังมีการใช้ยาจีนสำเร็จรูป และยาโสมมีโอพาทีย์ร่วมด้วย ส่วนกรณีที่มีอาการลองโควิด มีการใช้ยาบำรุงปอดหรือยาสมุนไพรจีนร่วมด้วย กรณีศึกษาศูนย์พักคอยในชุมชน มีการใช้ยาอบสมุนไพรร่วมในการรักษาโดยเฉพาะในผู้ป่วยที่มีอาการทางปอดร่วมด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า มีการใช้สมุนไพรอื่น ๆ อีก เช่น ยาตามสมุนไพร รวมทั้งยาแผนไทยบางตำรับที่มีการแนะนำให้ใช้บรรเทาอาการของโรคโควิด-19 ผ่านทางสื่อต่าง ๆ

4. การบันทึกข้อมูล ติดตามและประเมินผลการใช้ยาสมุนไพรในผู้ป่วย

การศึกษานี้พบว่า กรณีศึกษาทั้งในครอบครัว ชุมชน กลุ่มอาสาสมัคร และองค์กรสาธารณะประโยชน์ ต่างให้ความสำคัญกับการติดตามผลการใช้อย่างใกล้ชิด โดยเมื่อมีการส่งมอบยาให้ผู้ป่วยแล้ว จะมีการติดตามสอบถามผู้ป่วยว่าได้ผลหรือไม่ โดยให้ผู้ป่วยตรวจเช็ด้วยชุดตรวจ

ค้นหาผู้ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Antigen Test Kit, ATK) ที่สามารถซื้อหาได้จากร้านยา บางกรณีมีการตรวจ RT-PCR (Real-Time Polymerase Chain Reaction) ที่หน่วยบริการสาธารณสุขใกล้บ้าน รวมทั้งมีการสังเกตอาการที่สงสัยว่าเชื้อไวรัสอาจแพร่กระจายไปยังปอดหรือไม่ เพราะจะต้องแนะนำให้มีการส่งต่อโรงพยาบาลโดยเร่งด่วน

การติดตามและประเมินผลการใช้ยามีความแตกต่างกันในแต่ละกรณีศึกษาตามบริบทที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในกรณีการดูแลตนเองในระดับครอบครัว พบว่า มีการบันทึกข้อมูลและประเมินผู้ป่วยแต่ละคนโดยละเอียด และมีการนำเสนอเป็นกรณีผู้ป่วยผ่านทางสื่อต่าง ๆ เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ประชาชนทั่วไป ส่วนกรณีกลุ่มอาสาสมัครในสถาบันการศึกษา มีการจัดเก็บข้อมูลโดยให้ลงทะเบียนผ่าน Google form และมีการติดตามผลการใช้ยาสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง ส่วนกลุ่มอาสาสมัครเครือข่ายช่างตัดผมมีจุดเด่นที่การให้ความสนใจดูแลสมาชิกที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและมีอาการหนักอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เช่นเดียวกับศูนย์พักคอยในชุมชนที่ต้องรับภาระดูแลผู้ป่วยจำนวนมาก ซึ่งทำให้การติดตามบันทึกข้อมูลการใช้ยาสมุนไพรให้ครบถ้วนทำได้ยากกว่ากลุ่มอื่นๆ

การติดตามประเมินผลการใช้ยาฟ้าทะลายโจรโดยองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ที่ทรงคุณค่าการใช้ฟ้าทะลายโจรในช่วงที่มีการระบาดอย่างกว้างขวาง ผู้รับผิดชอบองค์กรพบว่า การใช้ฟ้าทะลายโจรให้เร็วที่สุด จะทำให้โรคหายได้เร็วขึ้น

การประเมินผลการใช้ยาฟ้าทะลายโจรของกลุ่มอาสาสมัครและศูนย์พักคอยในชุมชนซึ่งต้องดูแลผู้ป่วยจำนวนมาก ได้ข้อมูลว่า ยาฟ้าทะลายโจรมีส่วนสำคัญในการช่วยให้อาการผู้ป่วยส่วนใหญ่ดีขึ้น โดยไม่มีผลแทรกซ้อน ตามการประเมินการณ์ของผู้ดูแลศูนย์พักคอยในชุมชน ร้อยละ 80 ของผู้ป่วยที่ใช้ยาฟ้าทะลายโจรในช่วง 5 วันแรก อาการจะค่อย ๆ ดีขึ้น ส่วนกลุ่มอาสาสมัครในสถาบันการศึกษาที่จัดหาฟ้าทะลายโจรไปให้คนงานในโรงงานเฟอร์นิเจอร์ 48 คน ซึ่งมีคนงาน 4 คนติดเชื้อแล้ว ได้ให้

ข้อมูลว่า ภายหลังจากการรักษาด้วยยาฟ้าทะลายโจรผู้ป่วยที่ติดเชื้อหายเป็นปกติ และไม่มีคนงานติดเชื้อเพิ่ม

5. การใช้ฟ้าทะลายโจรเพื่อป้องกันโรคในกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูง

นอกจากกรณีโรงงานเฟอร์นิเจอร์ที่กล่าวถึงแล้ว ยังพบการใช้ฟ้าทะลายโจรเพื่อป้องกันการติดเชื้อในครอบครัวที่มีความเสี่ยงสูงครอบครัวหนึ่งซึ่งมีบุตรชายคนโตติดเชื้อ องค์กรเอกชนสาธารณสุขประโยชน์ได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือในการส่งผู้ป่วยเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล เพราะเป็นกลุ่มเสี่ยงสูงจากการที่มีน้ำหนักตัวมากและมีอาการหายใจลำบาก และยังจัดหาฟ้าทะลายโจรให้คนที่เหลือในครอบครัวนี้กินเพื่อป้องกันการติดเชื้อ โดยให้กินยาเป็นเวลา 5 วัน แล้วไปตรวจ PCR ที่ศูนย์อนามัยใกล้บ้าน ปรากฏว่า พ่อกับแม่ซึ่งกินยาฟ้าทะลายโจร ผลตรวจเป็นลบ ส่วนลูกชายคนเล็กที่ไม่ยอมกินฟ้าทะลายโจร ต่อมามีอาการน้ำมูกไหล เมื่อตรวจ PCR ผลตรวจเป็นบวก ต้องถูกกักตัวที่โรงพยาบาลสนาม 14 วัน

วิจารณ์

สังคมไทยมีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับการใช้ยาจากสมุนไพรที่เกิดขึ้นในช่วงขาดแคลนยา ทำให้เกิดแนวคิดการพึ่งตนเองด้านยาขึ้น และตอกย้ำมาเป็นระยะ ๆ อย่างน้อยในช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ดร.ตั้ว ลพานุกรม อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้น ได้ริเริ่มผลิตยาน้ำมันกระเบาสำหรับรักษาโรคเรื้อรัง น้ำมันสกัดรำข้าว สำหรับรักษาโรคเหน็บชา และผลิตมอร์ฟีนไฮโดรคลอไรด์จากฝิ่นเพื่อระงับปวด⁽⁶⁾ ต่อมาเมื่อประเทศเข้าสู่ภาวะสงคราม เกิดการขาดแคลนยาอย่างหนัก รัฐบาลในสมัยนั้นได้ผลิตยาควินินและยาแก้ไอสำหรับใช้ทดแทนยานำเข้า⁽⁷⁾ การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2540 ในระยะแรกที่ยังไม่มียาต้านไวรัสเอชไอวีที่มีประสิทธิผลและสามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง สมุนไพรและยาพื้นบ้านก็ได้รับการฟื้นฟูให้กลับมาใช้เพื่อช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ที่

สิ้นหวังและล้มตายไปเป็นจำนวนมากเช่นกัน⁽⁸⁾

ฟ้าทะลายโจร เป็นสมุนไพรที่คนไทยรู้จักมาช้านาน เพราะมีการใช้เป็นยากกลางบ้าน และได้รับการส่งเสริมเป็นสมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน⁽⁹⁾ เป็นยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ⁽¹⁰⁾ มีการวิจัยทางคลินิกเพื่อยืนยันประสิทธิผลในการบรรเทาอาการไข้และเจ็บคอ⁽¹¹⁾ ทำให้มีการพิจารณาบรรจุยาฟ้าทะลายโจรเข้าในบัญชียาหลักแห่งชาติด้านสมุนไพรของไทยเมื่อปี พ.ศ. 2543⁽¹²⁾ และต่อมาได้รับการอ้างอิงถึงในมอโนกราฟสมุนไพรขององค์การอนามัยโลก ปี พ.ศ. 2545⁽¹³⁾ และได้รับการส่งเสริมให้เป็นหนึ่งในยาลำดับแรก (first line drugs) สำหรับบรรเทาอาการเจ็บคอ และบรรเทาอาการของโรคหวัดในปี พ.ศ. 2559⁽¹⁴⁾ ในทางสังคมวัฒนธรรม ฟ้าทะลายโจรมีสถานะเป็น “ยาของประชาชน” เพราะประชาชนมีความคุ้นเคยและมีประสบการณ์การใช้ฟ้าทะลายโจรมาไม่น้อยกว่า 40 ปี โดยเป็นที่ยอมรับของระบบบริการสุขภาพของประเทศด้วย

ความทรงจำเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองในสถานการณ์ขาดแคลนยา และประสบการณ์ที่ดีจากการใช้สมุนไพรฟ้าทะลายโจรที่ผ่านมา ทำให้ประชาชนจำนวนมาก เมื่อได้รับข้อมูลจากการทบทวนการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับฤทธิ์ของฟ้าทะลายโจรต่อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ก่อนหน้านี้ และผลการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับฤทธิ์ของฟ้าทะลายโจรต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเป็นประโยชน์ในการป้องกันและควบคุมโรคนี้ได้ มีความเชื่อว่าฟ้าทะลายโจรจะเป็นยาที่สามารถใช้ในการป้องกันและควบคุมโรคโควิด-19 ได้ผล ส่งผลให้มีความต้องการใช้ยาฟ้าทะลายโจรเป็นจำนวนมากในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโรคอย่างกว้างขวาง

ข้อค้นพบจากการศึกษานี้สนับสนุนว่า สมุนไพรยังเป็นสิ่งที่พึ่งในการเฝ้าระวังรักษาเมื่อประชาชนเผชิญกับภาวะวิกฤตที่คุกคามต่อสุขภาพและระบบบริการสุขภาพไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ตามที่คาดหวัง การให้การสนับสนุนวัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพ การกระจายสมุนไพรให้ทั่วถึง และการให้ข้อมูลการใช้ที่

ถูกต้องและเชื่อถือได้ จะช่วยให้การพึ่งตนเองของประชาชนเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมได้จริง ผลการศึกษานี้อาจไม่ได้เป็นภาพตัวแทนการรักษาดตนเองด้วยสมุนไพรของภาคประชาชนทั้งประเทศ และการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละกรณีศึกษาอาจไม่มีหลักฐานข้อมูลเชิงปริมาณที่ชัดเจนสนับสนุน เพราะส่วนใหญ่เป็นกรณีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและมีความเร่งด่วน แต่ทำให้เห็นศักยภาพของภาคประชาชนซึ่งหากได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นระบบจะลดความรุนแรงของปัญหาลงได้ไม่น้อย การศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในการใช้ประโยชน์จากฟ้าทะลายโจรของภาคประชาชนกับการใช้ในสถานบริการสาธารณสุข ซึ่งสมควรได้รับการทบทวนและนำไปใช้ในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น ดังนี้

1) การใช้ฟ้าทะลายโจรของภาคประชาชนให้ความสำคัญกับการให้ผู้ป่วยได้รับยาเร็วที่สุด ในขณะที่การใช้ในสถานบริการสาธารณสุขต้องรอผลการตรวจ RT-PCR ว่าเป็นผลบวก จึงจะเริ่มสั่งจ่ายยา การใช้ของภาคประชาชนนี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่พบว่า ฟ้าทะลายโจรช่วยป้องกันไม่ให้หนามของไวรัส (spike protein) จับกับเซลล์ของร่างกายได้ ดังนั้น ยิ่งให้ยาเร็วยิ่งทำให้ไวรัสมีโอกาสเข้าสู่เซลล์ได้น้อยลง⁽¹⁵⁾

2) การใช้ฟ้าทะลายโจรของภาคประชาชนมักใช้ร่วมกับสมุนไพรชนิดอื่นๆ ที่สามารถหาได้ เพื่อบรรเทาอาการให้หายไวที่สุด และลดผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้สมุนไพรชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไป ในขณะที่การใช้ในสถานบริการสาธารณสุขส่วนใหญ่ ใช้สมุนไพรเพียงชนิดเดียวคือฟ้าทะลายโจรเท่านั้น แต่ใช้ร่วมกับยาแผนปัจจุบัน

3) การใช้ฟ้าทะลายโจรของภาคประชาชนในกลุ่มผู้ที่มีความเสี่ยงจากการสัมผัสกับผู้ป่วยโรคโควิด-19 ทำให้รอดพ้นจากการติดเชื้อได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับคำแนะนำของนายแพทย์ท่านหนึ่งที่เสนอให้ใช้ฟ้าทะลายโจรกับกลุ่มเสี่ยง ไม่ว่าจะ มีหรือไม่มีอาการก็ตาม ซึ่งเป็นการใช้ข้อมูลทางระบาดวิทยาและการประเมินความเสี่ยงและประโยชน์ (risk-benefit assessment) โดยยกกรณีการ

ควบคุมการระบาดของโรคโควิด-19 ในเรือนจำที่คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น การใช้ฟ้าทะลายโจรในผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นกลุ่มเสี่ยงกลุ่มใหญ่ พบว่า มีอัตราการตายต่ำกว่าในระดับประเทศถึง 8 เท่า⁽¹⁶⁾

สรุป

การศึกษานี้นำเสนอประสบการณ์ชุดใหม่ของภาคประชาชนเกี่ยวกับการใช้ฟ้าทะลายโจรในการรับมือกับการระบาดของโรคโควิด-19 และช่วยต่อยอดความรู้จากทางสังคมอีกครั้งเกี่ยวกับประสิทธิผลของยาสมุนไพรในมุมมองและประสบการณ์ของประชาชน แม้ว่าประสบการณ์เหล่านี้อาจได้รับการพิจารณาว่าเป็นเพียงหลักฐานจากการบอกเล่า (anecdotal evidence) ซึ่งมีความน่าเชื่อถือน้อยในลำดับชั้นของหลักฐาน (hierarchy of evidence) แต่ก็เป็นการบอกเล่าที่มาจากผู้ดูแลผู้ป่วยจำนวนมาก ที่สามารถติดตามข้อมูลย้อนหลังได้ จึงเป็นหลักฐานที่ควรค่าแก่การศึกษา และควรพิจารณาทบทวนข้อค้นพบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้สมุนไพรของภาคประชาชนในสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ด้วยเช่นกัน

การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการใช้ยาสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชนในสถานการณ์ฉุกเฉิน ดังนี้

1. ส่งเสริมการปลูกสมุนไพรจำเป็นในระดับครัวเรือน และชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง และสร้างเครือข่ายชุมชนที่สามารถสนับสนุนวัตถุดิบสมุนไพรในสถานการณ์ฉุกเฉินได้

2. พัฒนาระบบสุขภาพชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ประชาชนใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันและในยามเจ็บป่วย เพื่อให้เกิดประสบการณ์และความคุ้นเคยในการใช้ยาสมุนไพรที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนมีความสามารถและความมั่นใจในการใช้สมุนไพรเมื่อเกิดสถานการณ์ฉุกเฉิน

3. พัฒนาระบบเครือข่ายการเก็บข้อมูลการใช้สมุนไพรของภาคประชาชนในสถานการณ์ฉุกเฉิน เพื่อการสนับสนุนวัตถุดิบสมุนไพรและการพัฒนาจากประสบ-

การณ์การใช้ของภาคประชาชนเป็นชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเป็นยาที่สามารถใช้ในระบบหลักประกันสุขภาพต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุนวิจัยจากสำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ (IHPP) กระทรวงสาธารณสุข

Declaration of conflict of interest

ผู้เขียนเป็นนักวิจัยที่มีประสบการณ์การทำงานด้านการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองตั้งแต่ 10-40 ปี ทั้งในระบบบริการสุขภาพและภาคประชาชน โดยไม่มีผลประโยชน์ส่วนตนทับซ้อน

เอกสารอ้างอิง

1. Lim XY, Chan JSW, Tan TYC, Teh TYC, Mohamad S, Mohd Abd Razak MR, et al. *Andrographis paniculata* (Burm. F.) Wall. Ex Nees, andrographolide, and andrographolide analogues as SARS-CoV-2 antivirals? A rapid review. *Natural Product Communications* 2021;16(5):22.
2. อัมพร เบญจพลพิทักษ์, ขวัญชัย วิศิษฐานนท์, ธิติ แสงธรรม, เทวัญ ธาณิรัตน์, กุศลนิต วนรัตน์. รายงานสังเขปผลการใช้ยาฟ้าทะลายโจรในการรักษาผู้ป่วย COVID-19. *วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก* 2564; 19(1):229-33.
3. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติเรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติด้านสมุนไพร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2564. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 138, ตอนพิเศษ 120 ง (ลงวันที่ 4 มิถุนายน 2564).
4. กรมการแพทย์. แนวทางเวชปฏิบัติ การวินิจฉัย ดูแลรักษา และป้องกันการติดเชื้อในโรงพยาบาล กรณีโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) สำหรับแพทย์และบุคลากรสาธารณสุข ฉบับปรับปรุง วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2564 [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 23 ต.ค. 2566]. แหล่งข้อมูล:https://covid19.dms.go.th/Content/Select_Land-

- ding_page?contentId=135
5. กรมการแพทย์. แนวทางเวชปฏิบัติ การวินิจฉัย ดูแลรักษา และป้องกันการติดเชื้อในโรงพยาบาล กรณีโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) สำหรับแพทย์และบุคลากรสาธารณสุข ฉบับปรับปรุง วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2564 [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 23 ต.ค. 2566]. แหล่งข้อมูล: https://covid19.dms.go.th/Content/Select_Landding_page?contentId=146
  6. พรเพ็ญ เปรมโยธิน. จดหมายเหตุ 100 ปี วิชาชีวะเภสัชกรรม. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิเภสัชศาสตร์เพื่อสังคม; 2556.
  7. นภนาท อนุพงศ์พัฒนา. รอยเวลา เส้นทางประวัติศาสตร์สุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: สุขศาลา; 2556.
  8. ยงศักดิ์ ตันติปิฎก. เครือข่ายหมอพื้นบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมในระบบสุขภาพไทย. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ; 2547.
  9. สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข. งานสมุนไพรในการสาธารณสุขมูลฐาน สำหรับบุคลากรสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2530.
  10. กระทรวงสาธารณสุข. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ พ.ศ. 2556. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 130, ตอนพิเศษ 21 ง (ลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2556).
  11. Thamlikitkul V, Dechatiwongse T, Theerapong S, Chantrakul C, Booraj P, Punkrut W, et al. Efficacy of *Andrographis paniculata* Nees for pharyngotonsillitis in adults. J Med Assoc Thai 1991;74:433-42.
  12. คณะกรรมการแห่งชาติด้านยา. บัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (บัญชียาจากสมุนไพร). กรุงเทพมหานคร: ชุมชน-สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย; 2542.
  13. WHO. Monographs on selected medicinal plants. Vol. II. Geneva: World Health Organization; 2002.
  14. กระทรวงสาธารณสุข. หนังสือราชการ ที่ สธ 0521/ว769 เรื่อง ขอความร่วมมือสั่งใช้ยาพัฒนาจากสมุนไพรเป็นลำดับแรก (first line drug). (ลงวันที่ 13 กันยายน 2559). นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข; 2559.
  15. Srikanth L, Sarma PVGK. Andrographolide binds to spike glycoprotein and RNA-dependent RNA polymerase (NSP12) of SARS-CoV-2 by in silico approach: a probable molecule in the development of anti-coronaviral drug. J Genet Eng Biotechnol 2021;19(1):101.
  16. สยามรัฐ. “หมอสันต์” เนะ 3 กลุ่มเสี่ยงใช้ฟ้าทะลายโจรสู้โควิด ยก 3 งานวิจัย - คุณไทยการันตีได้ผล. สยามรัฐ 17 กรกฎาคม 2564 [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 23 ต.ค. 2566] แหล่งข้อมูล: <https://siamrath.co.th/n/262619>

Lessons learned of *Andrographis paniculata* Usage in Popular Sector during the COVID-19 Situation in the Years 2020-2021

Yongsak Tantipidoke, Ph.D.*; Pakakrong Kwankhao, Ph.D.**; Wannisa Theantawee, B.Pharm.***; Jantima Suwan, B.ATM.**

* Independent scholar; ** *Chao Phya Abhaibhubejhr Hospital*; *** *Food and Drug Administration, Ministry of Public Health, Thailand*

Journal of Health Science of Thailand 2024;33(5):909-18.

Corresponding author: Yongsak Tantipidoke, Email: yskidok@gmail.com

Abstract: This qualitative research aimed to extract lessons from the use of *Andrographis paniculata* (Burm.f.) Wall. ex Nees or “Fah Talai Jone” herb in population sector during the COVID-19 pandemic, from the beginning of the outbreak until 31 December 2021. Five case studies were purposively selected including one family, one community, two volunteer groups and one non-profit organization that involved in assisting patients during the pandemic. Focus group discussion and in-depth interview were used to collect data. Case studies and content analysis were performed to answer research questions. The study found that self-care using the Fah Talai Jone herb by the general public occurred in three patterns: self-care within families, self-care within communities, and care provided by volunteer groups, with advocacy and support from non-profit organizations. This led to a more widespread use of herbal remedies and expanded assistance to other communities. Data regarding the use of herbal medicine in patients were recorded, monitored, and evaluated in various manner. However, the study concluded several key lessons that should be reviewed and utilized to promote the more effective use of herbal remedies, including prioritizing the fastest possible access to medicine for patients, using other types of herbal remedies and treatment methods to alleviate symptoms for faster recovery, and reducing potential side effects resulting from excessive use of any particular type of herbal medicine. Furthermore, the study emphasized the use of herbal remedies in high-risk groups, ensuring that they were able to avoid contracting COVID-19. Recommendations for the development of herbal medicine use for the self-reliance of general public in emergency situations were finally formulated.

Keywords: *Andrographis paniculata*; COVID-19; self-medication